

סיבות רבות גרמו להסתייגות הדור ההוא והדורות מאז מעיד היונה (המסכת עוסקת אך ורק בשלושים שירי עיר היונה, שהם חלק ראשון בלבד מתוך חמשת חלקי הספר), שלא נעמוד עליהם כאן. נציין רק קושי שירי אחה בניגוד לשירתו הלירית של אלטרמן (כוכבים בחוץ, שמחת עניים) שקדמה לה, עיר היונה מציג שירה אפית קשה לקליטה. שמיר מדברת על "מהפך פואטי" של אלטרמן בספרו זה כאשר השירה האידיאית של עיר היונה – שעניינה המאבק על עצמאות ישראל: העפלה, קיבוץ גלויות, מלחמת השחרור, בניין המדינה – דחקה את הפואטיקה האמנותית של כוכבים בחוץ ושמחת עניים. "מסכת שירי עיר היונה" של יריב בן-אהרון היא אפוא כלי עזר חשוב למי שמבקשים ללמוד את היצירה האלטרמנית הזאת, כי לימוד היא צריכה.

אלטרמן יותר מכל אדם אחר ידע את גודל המהפך השירי שלו. במאמרו "בסוד המרכאות הכפולות" (1938) סיכם את יסודות הפואטיקה האמנותית של כוכבים בחוץ, וציין כי "רק היהירים והחלשים אינם חוששים מפני השימוש במילים גדולות" (בגון מולדת, ארץ, עם וכדומה). ואמנם, בליריקה שלו חשש מהן אלטרמן ונמנע מהן. על כך מעירה שמיר: "מביאליק ועד שלונסקי ואלטרמן אי אפשר היה לכתוב על הארץ בצורה גלויה ומפורשת, אלא בררכי עקיפין" (עמ' 158). והנה בעיר היונה (מקץ עשרים שנה) מחולל אלטרמן מהפך וכותב במפורש על נושאים אלה. עם זאת הוא מודע לסכנות שבכתיבה מפורשת מדי ומציב לעצמו סייגים. בפרק ארס-פואטי, פרק ה', בשיר 'ליל תמורה' הוא כותב על אודות הכתיבה עצמה: "לא כך ולא על כך ראוי לכתוב, עייף העט להכללות/ הסוחטות מן המסופר את החיות". הוא כמו מזהיר את עצמו מכתביה שכלתנית, מכלילה, הנוטלת מן המסופר את עיסו. אלא כך יש לכתוב:

לְשִׁיר אֵת הַפְּרָטִים הַמְצֻטְרָפִים. לֹא אֵת הַסְּכּוּם.
לְתֵת בְּנֵאמָר לֹא אֵת הַקְּמַח הַטָּחוּן
כִּי אִם אֵת רֵעַשׁ הַקְּמָה הַמְשֻׁתוּחַחַת.
לְשִׁיר לֹא עַל כִּי אֵת. פְּחוּת דְרָשָׁה. יוֹתֵר
גּוֹפֵי דְבָרִים וְחִיּוּתָם.

דבריו אלה כבר הפכו מפורסמים וידועים ועדיין המשימה שנטל על עצמו אלטרמן היא אתגר קשה. המסכת של יריב בן-אהרון (והבריס) מסייעת להתגבר על קשיים אלה. חשוב לקרוא את המבוא שלה "שעת בריאה אינה נשנית", המעניק מבט מקיף על היצירה. "שירי עיר היונה" נכתב שם, "הם אפוס הקוממיות של היהודים בארצם. אין זה ספר על היסטוריה. שירתו של אלטרמן נוגעת כאן בנשמת ההיסטוריה וברוחם של האנשים המחוללים אותה ונישאים על כתפיה. מאז הופעת התנ"ך לא ידעה העברית שירה אפית מעין זו" (עמ' 5). שני צדדים למסכת: לשוני והיסטורי. מחד היא מביאה את כל המקורות המילוליים, המקראיים ואחרים לפירוש המילים ולצירופי הלשון; מאידך היא מאירה את הנסיבות האקטואליות שביסוד השירים. כך אנו למדים, למשל, כי העלילה ההיסטורית של "שירי עיר היונה" נפתחת אחרי תום מלחמת העולם השנייה, מאי 1945, ומסתיימת ב-1957 עם גל נוסף של עליית המונים בן כתשע מאות אלף נפש. "שיר פותח" ו"דו שיח" בין מיכל ומיכאל, גיבורי 'מגש הכסף', מציגים את "הנוער החלוצי" הנענה לצו השעה (שלושה גיבורים נוספים ביצירה הם מופשטים: "הזמן והעת", "העם הנגאל", "המשורר הנביא"). המחזור נחלק לשלושה שערים (מבלי לציין זאת בספר): שער ראשון מוקדש להעפלה, בריחה, מאבק בשלטון הזה, עימות פנימי ביישוב על דרכי בניין הכוח בשנתיים שקדמו למלחמת העצמאות להן קרא אלטרמן "שנות הסף". שער שני נפתח בשירי "מלחמת ערים" (המלחמה בין תל-אביב ליפו) ומסתיים בשיר 'ליל תמורה', המוקדש למלחמת העצמאות כולה ולתמורה הכבירה שחוללה בחיי האומה. שער שלישי עניינו הנס של קיבוץ גלויות על "סבך עדותיו", הקמת הממלכה, חידוש הלשון, כינון חברת מופת ועוד. ציון השערים בראשי פרקים (כפי שעשית כאן) חוטא בהכללות, ובאמת,

עידן התלונה

בנוסעי יום אחד בקו 5 ברחוב דיזנגוף בתל-אביב ראיתי על חומת קרשים של בניין בשיפוץ, בצומת הרחובות דיזנגוף גורדון, כתובת גרפיטי בוז הלשון: **הִיפֵי הוּא בְּעֵינֵי הַמְתַּלּוֹנֵן**. תודתי נתונה לכותב האלמוני, שכה היטיב לנסח אמת סמויה זו של תקופתנו. כתובת זו מתכתבת עם כתובת ידועה ממנה האומרת כי **הִיפֵי הוּא בְּעֵינֵי הַמְתַּלּוֹנֵן**, אבל היא עושה יותר מפראפראזה מבריקה שלה. היא אומרת לנו שכשם ש"היפוי בעיני המתלונן" הוא תוצר של עידן התבונה, כך "הדופי בעיני המתלונן" הוא תוצר של עידן התלונה, העידן שבו אנו חיים. ובאמת, בעקבות עידן התבונה והנאורות, שבו למדנו להפעיל את שכלנו ולעמוד על זכויותינו, הגיע זמנו של עידן התלונה שבו משמשת הביקורת הרווחת בפי כל, מכשיר של התלוננות והתקרבות. זאת ועוד. "הדופי", אומר לנו הפילוסוף עלום השם (ואודה לו אם ייצא מאלמוניותו), איננו בהכרח "אובייקטיבי", כפי שאנו נוטים לחשוב על הרוע בדרך כלל, אלא "סובייקטיבי" ממש כמו "היפוי" והוא בעיני המתלונן בלבד.

היונה ואבחת חרבה

"קָרַב אָבִיוֹן וְקִשְׁתוֹ. רִישׁוֹ וְרִשְׁעוֹ תְּאוֹמִים. תְּיַנֵּה וְשָׁבָהּ בּוֹ אֵין" (ובחורף ההוא, שירי עיר היונה). "בחורף ההוא", חורף תש"ט 1949, מנהל הפלמ"ח על ציודו הדל קרב "אביון וקישח" שבו "חנינה ושבחה אין". לא קשה לדמיין "עיתונאי חוקר" בן ימינו שיבוא ויטול את הציטוט דלעיל כדי להוכיח "פשעי מלחמה" שביצע הפלמ"ח במלחמת השחרור. אבל כדברי המסכת, "אלטרמן הוא משורר שנוטל אחריות" וזה אחד המסרים הרלוונטיים של המסכת מאת יריב בן-אהרון לקורא של היום.

מסכת מאת יריב בן-אהרון (הוצאת הקיבוץ המאוחד, המכילה ע"ש יצחק רבין והמדורשה באורנים, תש"ע).

א. מספרים שכשהופיע ספר השירים עיר היונה מאת נתן אלטרמן ב-1957 הוא התקבל בקיריות. האירוע לכבודו הסתיים בקול דממה דקה. זיוה שמיר בספרה הלך ומלך – אלטרמן, בוהמיין ומשורר לאומי (הוצאת ספרא הקיבוץ המאוחד 2010), כותבת כי הספר שלא תאם את ציפיות קהל הקוראים לא זכה לאהדתם. הביקורת היתה נייטרלית ואף עוינת. ברוך קורצווייל, המבקר פוסק הטעם באותה עת, כתב: "הפזמון האלטרמני אינו עומד במבחן הזמן". ואילו שלונסקי, איש חבורתו של אלטרמן, הגדיר את הספר (שלא לציטוט) בתור "טור שבועי גרוע" (עמ' 101). שמיר מוסיפה: "עד עצם היום הזה לא זכה הספר לניתוח שהוי ומקף, לא מן הבחינה הטקסטואלית ולא מן הבחינה האידיאית". ספרה של שמיר משלים במידה רבה חסר זה, ועתה נוספה לו גם "מסכת שירי עיר היונה". מסכת זו, בדומה ל"מסכת שמחת עניים" שקדמה לה, משתמשת בשם "מסכת" בדומה למסכתות שבתלמוד, באשר היא מביאה את גוף הטקסט (השירים) במרכז ומקיפה אותם במקורות ובפירושים.